

OPOZICIJŲ PRASMĖS V. ŽILINSKAITĖS PASAKOJE „KUMELIUKO KERŠTAS“

Vienų džiaugsmui, kitų nusiminimui, Vytautė Žilinskaitė iškilo į XX a. antrosios pusės lietuvių vaikų literatūros kūrėjų žvaigždyną ir bene ryškiausiai šiuomet ten šviečia. Prie nusiminusių skiriu tuos, kurie prieš keletą dešimtmečių leido sau paaimanuoti, kad V. Žilinskaitė vis daugiau rašo vaikams ir apleidžia satyrą. Tarkime, jog tai buvo pasakyta anais akmens amžiaus laikais, kai į vaikų literatūrą žiūrėta kaip į pedagogikos tarnaitę, ir džiaukimės tuo, ką V. Žilinskaitė sukūrė.

Jau pirmoje knygelėje *Mikė Milžinas* (1967) atsisakiusi griežtai paisyti apsakymo ir pasakos žanrinių ribų, V. Žilinskaitė savo rinkiniuose talpina ir vieno, ir kito žanro kūrinius. Gal tik *Gaidžio kalnas* (1981) žanro požiūriu gryniausias – tai apsakymų rinkinys. Vis dėlto suvedinėdami šios rašytojos kūrybinį balansą literatūrinių pasakų priskaičiuotume daugiau. Apie stipresnę šio žanro trauką liudija ir stambesnės jo formos – apsakos-pasakos *Kelionė į Tandadriką* (1984), *Tik niekam nesakyk* (1988), *Tipu tapė* (1996).

Literatūrinės pasakos linija V. Žilinskaitės kūrybos žemėlapyje gana akivaizdžiai vingiuoja iš didaktinio slėnio (*Melagių pilis*, 1968 – idealus didaktinio modelio pasakos pavyzdys) link universalios, bendražmogiškos problematikos aukštumų, psichologijos subtilybių ir gelmių, prie alegorinės poetikos. Kad ir kaip vengtume V. Žilinskaitės dažnai pašiepiamų patetiškų žodžių, superliatyvų, sunku susilaikyti nepavadinus jos *Roboto ir peteliškės* mūsų vaikų literatūros perlu, prilygstančiu gražiausiems pasaulinės literatūros pavyzdžiams. Be to, tai yra ir vienas brandžiausių daugiasluoksnio kūrinio – savaip suprantamo skirtingo amžiaus skaitytojų – pavyzdžių.

V. Žilinskaitės *Kelionė į Tandadriką*, dar viena mūsų vaikų literatūros viršukalnė, pralenkia kitas maždaug tuo pat metu parašytas ir tipologiškai, savo poetika artimas lietuvių rašytojų apysakas-pasakas. Pralenkia siužeto konstruktyvumu, nuoseklumu, išvengia minties ir vaizdo perkrovimo, klampumo, dėl ko daugelis gražiai sumanytų tekstų netapo populiarūs ar liko tiesiog sunkiai paskaitomi.

Kyla noras samprotauti apie tam tikrą, iš esmės konstruktyvų V. Žilinskaitės meninio mąstymo principą – opoziciškumą, polinkį supriešinti, sugretinti vertybes, pasaulėjautas, idealus, siekinius. Švelnumas / šiurkštumas, gyvybė / technika, kūrybiškas laisvumas / automatiškumas, moteriškas subtilumas / vyriškas inertiškumas... Argi ne tokiom bei panašiom priešpriešom ir jų sąveika manipuluojama pasakoje „Robotas ir peteliškė“?

Įdomu, jog gana didelį V. Žilinskaitės trumpųjų pasakų pluoštą sudaro du personažus vaizduojantieji tekstai, jų siužetai, vyksmas iš principo pagrįstas dialogu. Vertėtų tokias pasakas plačiau pagvildinti, apibendrinti. Deja, šių eilučių autoriaus sumanytas dar vienas jubiliejinis straipsnis „V. Žilinskaitės literatūriniai duetai“ kol kas lieka įsipareigojimų sąrašė...

Pradėdami šiek tiek platesnę „Kumeliuko keršto“ analizę ir interpretaciją – ši pasaka šiuo metu įtraukta į VII klasės literatūros vadovėlį, – iškart pastebėjime, jog šiame kūrinyje vienu metu „scenoje“ matome irgi ne daugiau kaip du veikėjus.

Jau minėtasis vaizdo, šiuo atveju – veiksmo erdvės, opoziciškumas iš pirmųjų pastraipų pirmųjų žodžių: „*Lankoje* (išskirta – K. U.) palei plentą rupšnojo žolę vieniša supančiota kumelė, [...]. *Plentu* (išskirta – K. U.) vienas po kito lėkė automobiliai – [...]“ Mūsų laikams itin aktuali gamtos ir civilizacijos

dramatiška dvikova yra viena bendriausių, plačiausių šio kūrinio idėjų, problemų. Ekologinė problematika vėliau papildoma dar keliomis detalėmis: kumelė „kiekviename vandens gurkšnyje užjusdavo skalbimo miltelius, ore – suodžius ir sierą, žolėje – pesticidus bei kitokius chemikalus“.

Tuoj pat, jau trečioje pastraipoje, pateikiama ir kita, psichologinio pobūdžio prieštata, sugretinimas: seno ir jauno; pasaulį pažinusio ir juo iš dalies nusivylusio ir pasaulį atrandančio bei juo besigėrinčio būseną. „Kumelė nekreipdavo nė menkausio dėmesio į amžinai dundantį plentą.“ Ji „atsukdavo į plento pusę užpakalį...“ „Nežinau ir žinoti nenoriu“, – atsako ji į kumeliuko aikčiojimus. O kumeliukas „negalėdavo nuo plento atplėšti nustebusių ir sužavėtų akių: „Oje, koks gražus“, „Oje, ką matau!..“ Argi tai ne vaikystės, jaunystės šūksniai?!

Ir pagaliau „scenoje“ pasirodo dar vienas „duetas“, dar viena esminga opozicija: žalmargė telyčaitė ir kumeliukas. Telyčaitė „atsiskirdavo nuo didelės karvių bandos, (vėlgi: seno–jauno prieštata – K. U.), kad smagiai pasiplepėtų su linksmu, žvaliu kumeliuku.“ V. Žilinskaitės dialoguose dažnai itin taiklūs, svarbūs būna vadinamieji autoriaus žodžiai. Ir čia aptariamame fragmente, telyčaitės ir kumeliuko pasvajojime apie pasivažinėjimą sunkvežimiu (jau pati svajonė itin vaikiška...) tereikia atkreipti dėmesį, jog kumeliukas „narsiai išriesdavo sprandą“, o „telyčaitė droviai nudurdavo akis“, ir pajusime aiškią užuominą į dviejų jaunų, priešingos lyties būtybių, galbūt paauglių bendrystę, ankstyvojo koketavimo apraiškas. Kitaip sakant, alegorinis, „pasakėtinis“ kūrinio suvokimo raktas mums jau tikrai įduotas į rankas.

Žinoma, labai svarbu pastebėti ir iškalbingą svetimas / savas, mūsų / jūsų (karvių banda / arkliai), opoziciją, kuri neatsiejamai susijusi su jau konstatuotomis priešpriešomis. Visos jos ima ribuliuoti, skleisti savo prasmes, tampa veiksmingomis, kai scenovaizdyje pasirodo „skaudi gyvenimo tiesa“ – „sunkvežimis su aukštu aptvaru, už kurio stovėjo arkliai“. Autorė meniškai atskleidžia psichologiškai tikros paaugliškos, vaikiškos konkurencijos procesą, įgimtą, „nesukultūrintą“ egocentrizmą, kai neapgalvotai, su pasimėgavimu skubama sumenkinti kitą, taip siekiant sureikšminti save. Kokia autentiška vaikiškų barnių, erzinių intonacija: „motina man sakė... o jūs, arkliai, sakė...“ Kokia tipiška tokių barnių baigtis: „melagis melavo...“ arba be–be–be... Beje, šioje scenoje blyksteli dar viena prasmė: noras paniekinti ateina iš suaugusiųjų pasaulio (motina sakė, ne pati sugalvojau...).

Taigi kumeliuką prislėgė „skaudi gyvenimo tiesa“. Mintis kilstelima į globališką lygmenį – nesuvaldomas civilizacijos procesas išstumia gamtiškąsias formas. Bet galima šioje scenoje, situacijoje įžvelgti ir įžeistas „kavaliariškas“, vyriškas ambicijas, t. y. nusileisti ir į psichologinį lygmenį. Telyčaitės replika, kad arkliai nedrįsta automobiliams pasipriešinti, kumeliuką „gerokai sujaudino“, išprovokavo kulminacinį kūrinio momentą. Telyčaitės ir kumeliuko duetas nenutrūksta, jis itin žaviai nuskamba pasakos pabaigoje, kai telyčaitė įvertina tą, vargu ar prasmingą, šuolį: „Karvė man sakė, [...], kad kvaila ir negražu šitaip daryti, [...]. O man... man regis, kad tu toks narsuolis, kokio mūsų pieva niekada neregėjo ir neregės!“

Bet ir kumelės / kumeliuko duetas pasipildo, atsiveria ne mažiau įspūdingu rakursu. Kumelė, pasauliui abejinga, skeptiška būtybė, pavirsta globiančia, guodžiančia, sergstinčia („Dumk kiek kojos neša!“ – ragina ji kumeliuką pavojaus akimirka) motina. Jos istorija apie nepaprastą arklių praeitį pirmiausiai skirta paguosti, nuraminti, bet nevalingai ji taip pat sužadina jaunuoliškas ambicijas, pasitikėjimą savimi. Ir, nori nenori, – taip pat pastūmėja tam rizikingam šuoliui.

Kokia to šuolio prasmė / beprasmybė? – esmingiausias, diskusinis šio kūrinio klausimas. (Netyčia ranka užrašė jį vėlgi kaip opoziciją...) Rašytoja nepateikia aiškaus atsakymo, provokuoja nuomonių

įvairovę, kviečia mąstyti, svarstyti. Kūrinio pabaiga bemaž atvira: „Kumeliukas tylėjo. Jis žvelgė į tolį ir tarsi matė eiklų žirgą, [...] – matė visą nuostabią arklių praeitį...“ Iškalbingas pabaigos daugtaškis. Iškalbingas ir kūrinio pavadinimas, tarsi užmirštas siužeto eigoje – žodžio „kerštas“ pačiame tekste nėra. Taigi klausim mokinių: Koks kerštas? Už ką? Kam? Atsakymai galėtų sugrąžinti prie pirmosios mūsų iškeltos opozicijos: gamtos ir civilizacijos, technikos supriešinimo. O gal ir prie egzistencinio tragizmo apmąstymų?

Žinoma, galima apsiriboti ir veikėjų psichologinės būsenos, jos dinamikos analize. Galima gilintis į seno ir jauno, įžeisto ir pažeminto pasaulėjautą. Galima ir „teisti“ bei ginti kumeliuką, jo poelgį.

„Kumeliuko kerštas“ – labai talpus kūrinys, nedaug nusileidžiantis „Robotui ir peteliškei“. Nuostabu atverti jo prasmes, niuansus, kurių turbūt yra ir daugiau, negu šioje interpretacijoje paminėta. Tikriausiai nuostabu matyti, kaip tas prasmes atveria septintokai – tegul ir ne visas, ne iki galo. Svarbu, žinoma, nesuvulgarinti kūrinio, tiesmukai nesužmoginti personažų, kaip kadaise atsitikdavo su Jono Biliūno Brisiumi. Svarbu, kad išliktų kūrinio prasmingos paslapties grožis.

Kęstutis Urba, „Opozicijų prasmės V. Žilinskaitės pasakoje *Kumeliuko kerštas*“, *Gimtasis Žodis*, 2000, Nr. 12 (144), p. 25–27.